

Hoe de haast religieuze opening van het Holocaustmuseum past binnen de huidige herdenkingscultuur

De opening van het Nationaal Holocaustmuseum zat zondag vol liederen en symboliek. Wat zegt de ceremonie over de plek die de Holocaust in de samenleving heeft?

Een paar dagen na de bevrijding, op 9 mei 1945, verzamelden Joodse overlevenden zich bij de Portugese Synagoge in Amsterdam. Ze keken rond of ze familieleden zagen, onzeker over hun lot. Samen baden ze, zongen ze het Wilhelmus en herdachten ze degenen die niet terugkwamen: driekwart van de Nederlandse Joden werd vermoord.

Dat het nieuwe Holocaustmuseum zijn openingsceremonie hield op de plek waar de eerste, bescheiden herdenking van de Jodenvervolgung plaatsvond, is veelzeggend. Waar de herinnering aan de Holocaust in 1945 slechts iets was van honderden teruggekeerde Joden, zitten er nu nationale en internationale vertegenwoordigers in diezelfde banken.

Het markeert de centrale plek die de Holocaust gekregen heeft in de Nederlandse herinneringscultuur. Waar na de oorlog nog weinig oog was voor het specifieke leed van de Joden, wordt de industriële massamoord nu uitgebreid belicht in een nieuw Nationaal Holocaustmuseum, dat niet voor niets 'nationaal' in de naam heeft.

Schuldbelijdenis

De opening had zondag een religieus karakter: er brandden talloze kaarsen in de synagoge, ook werd er schuld beleden. Alexander van der Bellen, president van Oostenrijk, nam in een toespraak verantwoordelijkheid voor het aandeel van zijn thuisland in de Holocaust. Het was de eerste keer dat dit zo openlijk gebeurde.

Oostenrijk wordt als 'dadernatie' normaliter overschaduwd door Duitsland, maar niet nu. Van der Bellen mocht spreken vóór Duitsland. "Arthur Seyss-Inquart, rijkscommissaris van Nederland, was een Oostenrijker. Het was een Oostenrijker die beval tot de deportatie van meer dan 100.000 Joden vanuit Nederland naar concentratiekampen," zei de president. Bondsraadvoorzitter Manuela Schwesig kwam daarna namens Duitsland aan het woord. "Duitsers waren verantwoordelijk voor de deportatie van mensen vanaf deze plek. Sindsdien gaat ons land gebukt onder die schuld", zei ze.

Erbarme dich

Voordat koning Willem-Alexander begon met spreken, klonk de aria *Erbarme Dich* van Johann Sebastian Bach, afwisselend in het Hebreeuws als in het Duits. Het lied hoort bij de passietijd en is onderdeel van de bekende *Matthäus Passion*. Twee zangeressen zongen het, breekbaar, te midden van de spullen van vermoorde Joden in het Holocaustmuseum.

De keuze voor dit lied is eveneens veelzeggend. In *Erbarme Dich* worden ondragelijke spijt en verdriet bezongen. In dit geval van Petrus, een van de trouwste discipelen van Jezus, die beseft dat hij zijn vriend en meester – die bijna gekruisigd wordt – tot drie keer toe verloochend heeft. Heer ontferm u over mij, smeekt hij.

Met het lied werd niet alleen de schuldbelijdenis van Duitsland en Oostenrijk kracht bijgezet, ook was het een voorafspiegeling van wat de Nederlandse koning direct erna zou zeggen. "We moeten ons rekenschap blijven geven van hoe het begon en hoe het van kwaad tot erger ging", zei hij als antwoord op het lied.

Hij wees op het 'misdadenbehang' dat in het museum hangt. Vol met talloze verboden voor Joden door de Duitse bezetter, vaak netjes uitgevoerd door de Nederlandse ambtenaren. De

toespraken laten zien hoezeer het besef is ingedaald dat de Holocaust niet alléén de verantwoordelijkheid van de Duitsers was.

Ook de Israëlische president Isaac Herzog, wiens komst aanleiding was voor protesten, zei in zijn speech dat 'te veel Nederlanders' de nazi's hielpen.

Moreel ijkpunt

Net als alle andere sprekers greep de koning de Holocaust aan als les voor nu: "Het is aan ons allemaal om te voorkomen dat antisemitisme leidt tot een orkaan die alles wat ons lief is omverblaast. Laten we nooit vergeten: Sobibor begon in het Vondelpark, met een bordje 'Voor Joden verboden.'"

Die uitspraak illustreert het punt van historici dat de Holocaust is uitgegroeid tot 'politiek en moreel ijkpunt'. Tijdens de ceremonie werd talloze keren gezegd: dit nooit meer, of: *nie wieder*.

Opvallend waren ook de liederen die tijdens de ceremonie werden gespeeld in de nabijgelegen Hollandsche Schouwburg, de plek waarvandaan 46.000 Nederlandse Joden werden gedeporteerd naar vernietigingskampen, die nu onderdeel is geworden van het museum.

Er werd een tapdance uitgevoerd, op de muziek van een vermoorde Joodse componist. Jongeren keken er rond en vertelden de verhalen van de Joodse kinderen die overleefden, als onderdeel van de ceremonie via een videoscherm. De schouwburg leek een heilige plaats.

Historici typeren de huidige herinneringscultuur rond de Holocaust als een *civil religion*, een burgerlijke godsdienst met een herkenbare terminologie, beeldtaal en rituelen. Die burgerlijke godsdienst vertoont een opmerkelijk verwantschap met 'echte religies': met eigen bedevaartsplaatsen, heiligen, morele kaders, maar zonder god.

In deze internationale herinneringscultuur met een religieus tintje past de ceremonie van zondag naadloos. Met het museum in de Hollandsche Schouwburg en de tegenovergelegen school, heeft Nederland nu een nieuwe, tijdens de ceremonie gewijde, herdenkingsplaats.

Trouw

Vragen:

1. In dit artikel is sprake van stiltes en gedrag en er wordt een relatie met religie gelegd. Alleen is God afwezig, hij wordt niet genoemd. Vind je dat God daardoor ook afwezig is?
2. Veel mensen keren zich af van religie want 'als er een God zou zijn dan .... zou de holocaust niet hebben plaats gevonden.' Gaat het dan om 'onze God' ?
3. Heeft 'een religieus karakter' van een bijeenkomst een meerwaarde, ook zonder God, of houd je dan jezelf voor de gek? Past zo'n opening wel binnen de huidige herdenkingscultuur?